Een nieuw geloof in Negerschap

Het literair nationalisme van Eddy Bruma

Door Wim Rutgers

Al tijdenlang had ik niets meer over hem gehoord, tot er begin november plotseling het berichtje op de voorpagina van de Amigoe stond, dat Eddy Bruma (mr. E.J. Bruma) op 75-jarige leeftijd was overleden ten gevolge van een overval. Eddy Bruma was als nationalistisch politicus zeer bekend. Hij liet sinds 1961 toen hij zijn politieke partij de PNR had opgericht, niet af voor Surinames onafhankelijkheid te ijveren. Hij was statenlid en minister. In de Bouterse-tijd was hij juridisch adviseur van de NDP.

In de *Encyclopedie van Suriname* worden de politicus en letterkundige Bruma in een adem genoemd. Bruma was literair gezien exponent van de culturele autonomie zoals die zich vanaf de jaren vijftig ontwikkelde, in de tijd van de totstandkoming va het Statuut en daarna. Hij produceerde evenwel meer dan hij bewaarde. Er zijn maar weinig gedichten van Bruma over. Hij is vooral bekend om zijn toneelstukken 'De geboorte van Boni' (1952) en 'Basja Pataka' (1958) die zich beide in de tijd van de slavernij afspelen, en het verhaal 'De fuik', dat in 1952 in het Fries verscheen en daarna in het Nederlands en Sranan werd herdrukt.

DE TSJERNE

In 1952 verscheen ter gelegenheid van een Fries-Surinaamse contactdag een speciaal veertig bladzijden omvattend Suriname-nummer van het Friese literaire tijdschrift *De Tsjerne* (1946-1968), met veel aandacht voor een eigen Surinaamse taal en cultuur die beschermd wil worden tegen de Nederlandse dominantie. Friezen als Anne Wadman en Fedde Schurer en Surinamers zoals Eddy Bruma werken volgens het woord vooraf op principieel dezelfde grondslag, met dezelfde argumenten en doelstellingen: de emancipatie van hun eigen taal die ten opzichte van het Nederlands ten onrechte werd achtergesteld.
Het initiatief van dit 'Suriname-numer' was uitgegaan van de Nederlander Jan Voorhoeve die zich later tot Suriname-specialist zou ontpoppen. Hij schreef een bijdrage over de zich ontwikkelende Srananliteratuur. Jules Sedney wijdde een artikel aan de culturele vereniging van Surinaamse studenten in Nederland, Wie egie sanie. En Eddy Bruma droeg, naast enkele anderen, proza en poëzie bij. Temidden van alle Nederlandsgerichtheid die in die dagen koloniaal literaire mode was, liet het *Tsjerne*-nummer een nieuw geluid horen, waarmee het streven naar politieke autonomie op de weg naar het Statuut van 1954, een culturele component kreeg. Jules Sedney stipuleerde dat hij ook cultureel een kleurling wilde zijn: "Wij propageren niet: Weg met het Nederlands! Wat wij vragen is een cultuurpolitiek, die doelbewust uit is op behoud en veredeling van een Surinaamse cultuur, in casu: de Surinaamse taal."

WIE EGIE SANIE

In Paramaribo was Eddy Bruma al hoofdpropagandist en voorzitter van de in 1946 opgerichte jongerenvereniging 'Spes Patriae' geweest. Als rechtenstudent aan de Vrije Universiteit in Amsterdam werd hij de initiator en stuwende kracht achter de Wie Egie Sanie-beweging: "Het nationalisme van WES zou de voortzetting blijken van het radicaal patriottisme waarvoor Bruma de Spes-leden had willen laten warm lopen." Daarnaast werd Eddy Bruma vaste medewerker van *De West-Indiër*, een in 1952 opgericht blad vanuit de Vereniging Ons Suriname. Hij publiceerde hierin stukken als 'Recht en vrijheid' en 'De ontwikkeling van het Surinaams rechtsstelsel'. Op deze manier werd hij dé grondlegger van het Surinaamse cultureel nationalisme. Over zijn geschrift 'De opmars van het nationalisme; De nationalistische ideologie' uit 1963 schrijft Peter Meel heel uitvoerig in zijn dissertatie van 1999. Hij ziet wat het cultureel nationalisme aangaat een directe lijn van Anton de Kom, via Papa Koenders, naar Eddy Bruma.
De Surinaamse studenten, arbeiders en kunstenaars die lid waren van WES, propageerden in Nederland hun geprononceerd nationalisme als gevolg van de instorting van hun aanvankelijke assimilatie-ideaal. Ze waren in hun land van herkomst volledig Nederlands opgevoed en hadden een Nederlands onderwijssysteem gevolgd, maar eenmaal in Nederland ervoeren ze dat ze toch geen echte Nederlanders geworden waren, en dat zoiets door de autochtone Nederlanders juist helemaal niet van hen geëist werd. Nederlanders verwachtten integendeel van hen juist 'een blijk van eigen cultuur'.
Onder deze studenten waren er de gematigden, maar ook de meer strijdbare anti-Nederlandse radicalen. Het doel van deze verenigingen was een intern identiteitsstreven en een extern contactstreven om meer begrip voor elkaar en van de Nederlanders voor het Caraïbisch eigene te kweken. Dit kende steeds een belangrijke taalcomponent in zijn propaganda voor het Sranan.
De radicale culturele vereniging Wie Egie Sanie (Onze eigen zaken) was in 1950 in Amsterdam opgericht, met mensen als Eddy Bruma, Hein Eersel, Eugène Gessel en E. Th. Waaldijk. Eddy Bruma zou na repatriëring in 1954 de vereniging in Suriname voortzetten. De vereniging wilde een nationalistische cultuurpolitiek, die anti-koloniaal, tegen de inheemse gekleurde elite, anti-Nederlands, anti-imperialistisch en anti-Westers was, én pro erkenning van het Sranan en pro herschrijving van de geschiedenis vanuit Surinaams perspectief. "Nationalisme is het streven naar voortdurende veredeling van de natie. Natie is de onverbrekelijke twee-eenheid van volk en bodem," zo omschreef de Surinaamse dichter-schrijver R. Dobru in *Wan monki fri* (1969), terugkijkend op zijn stukje bevochten vrijheid, de grondstelling van Wie egie sanie: "Wij strijden niet *tegen* iets, maar *vóór* iets. Onze vereniging richt zich niet tegen de over-waardering van de Nederlandse cultuur, maar streeft ernaar de Surinamers te leren hun eigen cultuur naar waarde te schatten." R. Dobru noemde Wie Egie Sanie 'een soort geloof, een nieuw geloof in Negerschap'.

LITERATUUR

Op literair gebied heeft Eddy Bruma als jonge student in Nederland en afgestudeerd jurist in Suriname deze politieke opstelling vorm gegeven in proza, poëzie en toneel. De bestaande studies wijzen er op dat Bruma weliswaar veel geschreven heeft, maar dat er niet meer van bewaard is gebleven dan een paar gedichten, anderhalf toneelstuk en een verhaal. Toch is dat voldoende om het onconventionele talent te constateren dat voor de jaren vijftig heel vernieuwend te werk ging, niet zozeer in de vorm, maar met name wat de stofkeuze betreft.
In het gedicht 'Mijn donkere moeder' beschrijft Bruma de oude vrouw met mededogen, zoals blijkt uit de middelste strofe: "Nu zie ik pas goed / hoe je haren grijzen, / hoeveel rimpels er zijn rond je oog. / Ik zou met mijn handen ze glad willen strijken, / zo zachtjes dat niets je stoort. De vertaling is van Jan Voorhoeve. Het gedicht verscheen oorspronkelijk in het Sranan en in *De Tjsjerne* in het Fries.
In *Creole Drum* (1975) en in de *Spiegel van de Surinaamse poëzie* (1995) vinden we een gedicht over de legendarisch wrede meesteres Suzanna Duplessis die tijdens een boottocht op de rivier een huilend kind van een slavin overboord liet gooien omdat het geschrei haar irriteerde: "Roeien jullie! negers, / trekken jullie! vrouwen, / mijn boot moet vooruit. / Het water zal het kind / verzwelgen / als mijn boot / niet vooruitkomt."

GEBOORTE VAN BONI

Na de officiële presentatie van het Suriname-nummer van *De Tsjerne* op 27 september 1952, werd Bruma's toneelstuk *Geboorte van Boni* door de toneelgroep van de Vereniging Ons Suriname opgevoerd. Het klaagt de onmenselijkheid aan van de slavernij waaronder miljoenen zwarte mensen lijden en propageert de opstand en strijd voor het allerhoogste goed, de vrijheid, waarbij Bonnie als een van de vrijheidsstrijders geëerd wordt. Het stuk is een eerbewijs aan het leven en het verzet van de bosnegers in de koloniale tijd.
Geboorte van Bonnie is met zijn twee akten een kort stuk, maar er zijn motieven in verwerkt die decennia lang zullen terugkeren in de nationalistische retoriek van Suriname: de Wie Egie Sanie-theorieën van bloed en bodem, de verzoening der rassen en het pleidooi voor de (her)waardering van aan Afrika gerelateerde uitingen van godsdienst. Het marron-protest tegen de slavernij en het verheerlijken van het leven in vrijheid onder een sterk leiderschap zijn de politieke aspecten van de boodschap.
De personages zijn zwart en de vorm van het spel met zang en drums betekende voor die tijd eveneens een vernieuwing. De plaats van het spel is een achttiende-eeuws slavenkamp bij een plantage en een marronvestiging in het binnenland, verborgen achter onbegaanbare moerassen. Het ontoegankelijke bos wordt beschreven als bondgenoot van de marrons en als vijand van de blanke. Een oude slaaf waarschuwt: "Vluchten is één kans op vrijheid en duizend kansen op een wrede, afschuwelijke dood." De vrijheid kan pas werkelijk beleefd worden als een dominante leider daaraan richting geeft.
Hoofdpersoon Nora in wie 'schoonheid, moed en ellende samengaan', is verkracht door haar blanke meester. Ze vlucht van haar plantage omdat ze haar zoon in vrijheid geboren wil laten worden. Marronjagers vinden haar en nemen haar mee. Haar zoon wordt geboren en zal opgevoed worden tot leider, een man die uitblinkt in moed en kracht. Bonnie is dus een halfbloed met een witte vader en zwarte moeder. Het kamp wordt bestuurd door civiel en geestelijk gezag. De patriarchale marron-leider spreekt van 'mijn kinderen, mijn volk': "Een nieuwe tijd is aangebroken. De goden hebben nieuwe gedachten in onze hoofden geplant. Gedachten die ons de slavernij van ons zullen doen wegblazen als de rook uit onze pijpen." De priester is de filosoof van de vrijheid: "Wij gaan dood, maar het land waarop wij gewoond hebben, blijft voor onze kinderen." Hij zal al zijn gaven aanwenden om Bonnie op te voeden tot leider. Het protest van een opstandige slaaf dat Bonnie een halfbloed is wordt direct en afdoende ontzenuwd: de rassen in ons land moeten vermengd worden. Het stuk eindigt met zang en dans als de zon opkomt. Historische gegevens worden in een geheel herschreven perspectief geplaatst, wat een van de doelstellingen van Wie eegie sanie was.
Op emancipatiefeesten werd het stuk later in het Sranan opgevoerd. Het zou een traditie worden om op de eerste juli een historisch toneelstuk te brengen, waarvoor Eddy Bruma de Sranan-teksten leverde. Het in typoscript slechts gedeeltelijk bewaard gebleven *De rivier* is een vervolg op het Boni-stuk, waarin de inmiddels volwassen Held de strijd daadwerkelijk met de blanke overheersers aanbindt.

BASJA PATAKA

Van het in 1958 opgevoerde *Basja Pataka* weten we gelukkig meer. Een beginfragment werd afgedrukt in *Creole Drum* en Jan Voorhoeve wijdde er in de *Nieuwe West-Indische Gids* van 1966 een studie aan. Deze noemt het een stuk over collaboratie, op groepsniveau en op individueel niveau. De marrons hebben vrede gesloten met de blanken, waarbij ze hebben beloofd alle weglopers naar hun meesters terug te sturen. De slavenopzichter Basja Pataka is aanvankelijk het toonbeeld van een collaborateur die met de blanken samenwerkt om van de plantage in Coronie zo hoog mogelijke opbrengsten te halen. Dan dreigt er een cycloon. De slaven willen deze stoppen door tegen het verbod in de Congo-Tombe te dansen. Basja Pataka heeft gefaald en trekt zich dat zo aan dat hij twee jaar teruggetrokken leeft, zonder ook maar een woord te zeggen. Het zal duidelijk zijn dat Bruma zich hier heeft laten inspireren door de opstand van Tata Colin in 1836, waaraan Ruud Mungroo in 1982 een novelle zou wijden. Na twee jaar zwijgen ontwaakt Basja Pataka uit zijn lethargie en wordt leider van een grote slavenopstand.
In 1960 zou Eddy Bruma nog een emancipatie-stuk aan Tata Kolin gewijd hebben, maar ook dat is niet bewaard gebleven. Er is meer verloren gegaan, zoals een stuk over twee blanken, een smokkelaar, een Franse déporté en een Hindostaan, waarover we in een van zijn brieven van Jan Voorhoeve nog wat bijzonderheden kunnen lezen. Deze zou er met Eddy Bruma en Han Voskuil aan gewerkt hebben. In de bekende roman *Bij nader inzien* (1963) verwijst J.J. Voskuil nog naar deze geschiedenis. In deze studentenroman heeft Eddy Bruma model gestaan voor het personage Stanley King.
Peter Meel wist ook nog gegevens over een kerstspel op te duiken over Johannes King en zijn broer, de granman Noa Adrai. Volgens Jan Voorhoeve was het thema het bekende conflict tussen kerkelijke en wereldlijke overheid, waarbij Bruma de twee hoofdpersonen als twee 'verdomd trotse en hoogmoedige kerels' afgeschilderd zou hebben die tot aan het eind weigeren hun hoofd te buigen en aan het einde tot niet meer dan een schijnoplossing komen.

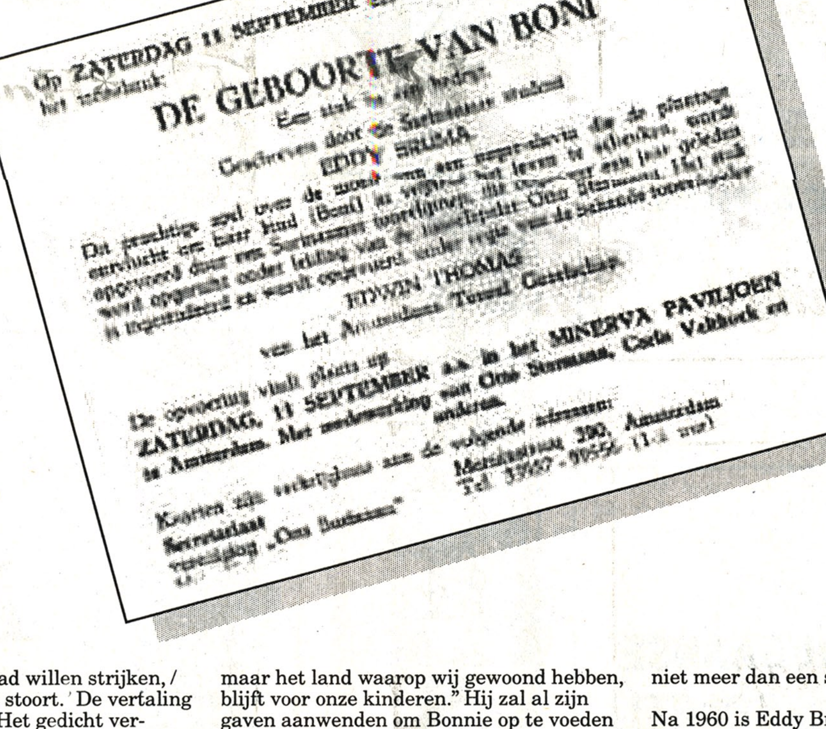
Op ZATERDAG 11 SEPTEMBER
DE GEBOORTE VAN BONI
EDDY BRUMA
EDWIN THOMAS
MINERVA PAVILJOEN
ZATERDAG, 11 SEPTEMBER

Na 1960 is Eddy Bruma's inspiratie kennelijk opgedroogd. "Hoewel hij aanzien bleef genieten als één van de pioniers van de Srananliteratuur berustte deze reputatie op werk uit het verleden," oordeelde Peter Meel in zijn dissertatie.

Hebben we voor de literatuurgeschiedenis veel verloren aan al die zoekgeraakte, uitgeleende en nooit terugbezorgde stukken van Eddy Bruma? Zijn politieke engagement was volgens tijdgenoten groter dan zijn literaire talent. Jan Voorhoeve (ver)oordeelde het literaire werk scherp. Bruma "doet roerend zijn best om het volk te begrijpen. Zijn mislukte toneelstukken als Boni en zijn Helmersachtige poëzie (hij schrijft ook betere gedichten maar die krijgt niemand te lezen) vormen het bewijs," citeerde Peter Meel.
Waarschijnlijk betreft Voorhoeve's volgende oordeel het niet bewaard gebleven stuk *Boni doro*: "Eddy heeft weer een toneelstuk laten uitvoeren over Boni. Een zeldzaam rotstuk, de eerste helft met een intellectueel probleem over de verhouding tussen blank en zwart (een probleem uit Nederland voor hem en ook in Nederland geschreven), het tweede deel laat het eerste thema onuitgewerkt zwemmen en gaat helemaal over het leideschap, dat afbrokkelt wanneer de leidersfiguur werkelijk leiding geeft, ook in zelfbeheersing. Dus van vechtjas tot leider wordt. Precies zijn huidige problematiek, maar zo intellectueeel en half doordacht opgeschreven, dat ik er nijdig om was. Ik heb het Eddy ook midden in zijn groep verweten. Zijn zielige gezicht erbij heeft mij overigens stante pede weer vertederd. Hij vond het echt rot, dat ik er zo over dacht." Jan Voorhoeve kon ongemeen fel zjn in zijn reacties, maar toch.

Ook verhalen van Eddy Bruma zijn verloren geraakt, maar gelukkig werd het prachtige 'Maswa / De fuik' wél bewaard. Het verscheen in het Fries in *De Tsjerne*, vervolgens in het Nederlands in *Meesters der negervertelkunst* en in het Sranan in *Tongoni*. 'De fuik' geeft een indrukwekkend wrang beeld over mensen die uit de districten wegtrekken en voor het stadsleven kiezen. Er heerst droogte in Coronie, en de wijze oom Safrie moet lijdzaam toezien hoe de grond versjacherd wordt aan opkopers uit de stad, en hoe de jonge mannen naar Paramaribo willen omdat ze het leven in het arme district moe zijn. De migratie uit het arme district valt niet te stuiten. Maswa-De fuik "is veel meer dan een verhaal over het wegtrekken van de jongeren uit het kwijnende Coronie naar de gulzige stad. Het is alsof Bruma reeds de uittocht van al die duizenden jongeren uit het stagnerende Suriname naar Nederland voor ogen heeft gehad. Het is het thema van de vlucht, door Helman al aangeheven, nu een bijna dagelijks weerkerend onderwerp, de Bijlmer," oordeelde Hugo Pos in 1973.

EEN ONGELOVIGE JOB

Maar het verhaal bevat naast deze aanklacht tegen migratie meer. Er is een existentieel gevoel van vereenzaming. Het zijn niet alleen de droogte en de armoede die de oude Safrie zorgen baren. Hij ziet zich als een Bijbelse Job die de een na de andere plaag van God te verduren krijgt. Hij voelt zich in zijn wanhoop door de Schepper in de steek gelaten. Op het moment dat hij God in een woordenloos gebed smeekt om hulp, ziet hij hoe vurige vlammen in de verte nog meer van het land verteren: "Kijk, kijk toe hoe God alles wat hij heeft gegeven terugneemt. Ziet hoe Hij het bos in vlammen heeft gezet en het ene stuk na het andere verbrandt!" Alles wat mensenhanden moeizaam hebben opgebouwd gaat zo verloren.
De vraag van de bedachtzame Safrie naar de oorsprong van het Kwaad is een algemeen menselijke vraag, maar krijgt hier in 'De fuik' de specifieke dimensie die de zwarte mens eraan geeft, omdat die bijna honderd jaar na de emancipatie nog steeds onder aan de ladder staat. Tegen het menselijke kwaad dat door mensen wordt aangericht, zoals het opkopen van de grond in Coronie, weet Safrie zich afdoende te verweren. Maar tegen Gods toorn kan hij niet op. Als dan ook nog zijn beschermeling Joewan besluit naar de stad te trekken op het moment dat de oude man hem nodig heeft, betekent dat het einde van zijn geloof in een God van Liefde: "Jij verdrijft hem uit Coronie door het hondeleven dat Je ons geeft. (...) Hou op, God! Wat wil Je? wat wil Je met ons negers? (...) Wonden uit de slaventijd veretteren ons hart, maar toch straf Je ons! (...) O, mijn God! Mij is geleerd, dat Jij alles hebt gemaakt, blank en zwart, groot en klein, goed en kwaad. Maar waarom heb Je voor ons meer kwaad gemaakt dan goed gemaakt." Safrie krijgt op zijn godsprotest geen antwoord...

CONCLUSIE

In zijn literaire werk heeft Eddy Bruma zijn politieke idealen vormgegeven. In Boni vond hij de Krachtige Leider, in de Marrons de kracht van het Afro-Surinaamse volksdeel. Het toneelwerk van Eddy Bruma is ondanks zijn sterke boodschap technisch zwak. Maar om zijn poëzie en het verhaal 'De fuik' verdient hij een blijvende plaats in de Surinaamse literatuurgeschiedenis. Het cultureel nationalisme van Wie Eegie Sanie koos bewust voor een Surinaams isolement, van vreemde smetten vrij. Volgens de geest van de tijd zag Eddy Bruma daarbij nagenoeg uitsluitend de creool als drager en vertolker van het Surinaamse erfgoed, met name om de diglossie tussen Sranan en Nederlands te niet te doen. Zo was Bruma's literaire werk nooit doel op zich maar ideologisch middel.
"Als Bruma bliksemt / verschroeit Den Haag // Bruma held des vaderlands / voor wie de lakeien beven // Als Bruma spreekt / staan onze zwarte ogen // niet langer leeg / als een land zonder hoop," schreef Corly Verlooghen in 1970 in *De glinsterende revolutie*. Dat zegt vooral iets over de wijze waarop de dichter Rudy Bedacht zijn vakbroeder zag. Eddy Bruma liep voorop in wat een traditie zou worden in het werk van Vene (R. Venetiaan), R. Dobru, Michaël Slory en Corly Verlooghen: verzet tegen het kolonialisme van het moederland en het interne kolonialisme van de elite, gepaard met grote aandacht voor het cultureel eigene van Suriname. Ook daarmee verdient hij zijn plaats in de literatuurgeschiedenis.

Gegevens zijn ontleend aan:
Michiel van Kempen: *Spiegel van de Surinaamse poëzie* (1995)
Michiel van Kempen: *Mama Sranan* (1999)
Peter Meel: *Op zoek naar Surinaamse normen; Nagelaten geschriften van Jan Voorhoeve (1950-1961)* (1997) Peter Meel: *Tussen autonomie en onafhankelijkheid; Nederlands-Surinamse betrekkingen 1954-1961* (dissertatie 1999) Peter Meel stelde me welwillend een kopie van *Geboorte van Bonni* ter beschikking.
Gert Oostindie en Emy Maduro: *In het land van de overheerser* (1986)
Jan Voorhoeve & Ursy M. Lichtveld: *Creole Drum*